

ДІАГНОСТИКА І УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано методичні основи оцінки ліквідності підприємства, визначено поняття ризику ліквідності. Запропоновано практичні рекомендації щодо ідентифікації та розроблено систему управління останнім.

Ключові слова: ліквідність, платоспроможність, ризик ліквідності, моніторинг.

Функціонування підприємств України в умовах економічної і політичної нестабільності підвищують вагомість своєчасного і повного здійснення розрахунків між економічними агентами в процесі господарської діяльності з метою мінімізації операційних і фінансових ризиків. Від швидкості виконання зобов'язань господарюючим суб'єктом залежить його ділова репутація, довіра з боку партнерів, а також можливість доступу до зовнішніх джерел надходження капіталу. Наявність достатньої кількості активів, здатних швидко трансформуватися в грошову масу, є одним з факторів успішного господарського циклу. Все це зумовлює необхідність посилення уваги до такої важливої складової фінансового стану підприємства, як ліквідність, з метою удосконалення форм і методів управління і контролю за нею.

Дослідження питань ліквідності і платоспроможності знайшло широке відображення в працях українських і зарубіжних вчених, серед яких варто відзначити роботи М. Д. Білик, І. О. Бланка, А. В. Грачова, В. В. Ковальова, М. І. Лагун, Є. В. Мниха, Н. В. Тарасенко, М. І. Чумаченка, А. В. Чупіса, А. Д. Шеремета та багатьох інших. Але деякі аспекти діагностики ризику ліквідності підприємства та побудови системи управління ним потребують подальшого доопрацювання.

Метою статті є з'ясування сутності ризику ліквідності та розробка пропозицій щодо створення системи управління ним.

Термін «ліквідність» походить від латинського liquidus, що в перекладі означає проточний, рідкий, тобто ліквідність дасть тому чи іншому об'єкту характеристику легкості руху, переміщення. Термін «ліквідітет» був запозичений з німецької мови на початку ХХ ст. [1].

Зазначимо, що на сьогодні в науковій літературі практично відсутня підміна понять «ліквідність» і «платоспроможність». Платоспроможність – це можливість підприємства наявними грошовими ресурсами своєчасно погасити свої строкові зобов'язання. Іншими словами, це постійна наявність грошових коштів та їх еквівалентів, достатніх для погашення кредиторської заборгованості, що вимагає негайної плати. Платоспроможність є зовнішнім виявом фінансової стійкості підприємства. Ліквідність можна вважати засобом забезпечення платоспроможності підприємства в короткостроковому періоді.

У фаховій літературі ліквідність як правило

розглядають з двох позицій: 1) як час, необхідний для продажу активу; 2) як суму, одержану від його продажу.

Тому ліквідність можна охарактеризувати як здатність підприємства перетворювати свої активи в гроші для покриття своїх необхідних платежів із настанням їх строків та швидкість здійснення цього. Ступінь ліквідності активів визначається тривалістю періоду часу, протягом якого певний актив може бути перетворено на грошові кошти. Що коротший період трансформації активу у гроші, то вищим є ступінь ліквідності активу.

Рівень ліквідності активів підприємства залежить від сфери його діяльності, співвідношення оборотних і необоротних активів, швидкості обороту оборотних активів, їх складу тощо. Ліквідність є необхідною і обов'язковою умовою платоспроможності підприємства. Платоспроможність головним чином залежить від ступеня ліквідності активів, а також від ліквідності балансу.

При дослідженні поточної платоспроможності (ліквідності) порівнюються суми платіжних засобів підприємства зі строковими зобов'язаннями. Підприємство, поточний капітал якого складається переважно із грошових коштів, короткострокової дебіторської заборгованості, як правило, вважається більш ліквідним, ніж підприємство, поточні активи якого складаються переважно із запасів.

Наслідками низького рівня ліквідності є нездатність підприємства сплатити свої поточні борги і зобов'язання, що веде, у свою чергу, до обов'язкового продажу довгострокових фінансових вкладень та активів і, в найгіршому випадку, – до зниження дохідності, до неплатежів і банкрутства.

Важкі наслідки низької ліквідності або її відсутності у клієнта юридичної особи мають і кредитори, оскільки відбувається затримання сплати процентів і суми боргу, в крайньому випадку – часткова або повна втрата неповернутого боргу.

Найбільш поширеними методиками оцінки ліквідності є аналіз ліквідності балансу, що полягає у зіставленні чотирьох груп активів з різними ступенями ліквідності з чотирма групами пасивів з різними термінами погашення (розраховуються абсолютні показники); а також аналіз показників ліквідності, сутність якого полягає у зіставленні різних за ступенем ліквідності активів з поточними зобов'язаннями (розраховуються відносні показники – коефіцієнти ліквідності).

При аналізі показників ліквідності проводиться оцінка здатності підприємства генерувати кошти в розмірах і в терміни, необхідні для визначення поточної платоспроможності [2]. Незважаючи на певну неузгодженість у назвах показників ліквідності, що простежується в науковій і навчальній літературі, можна вважати, що питання аналізу ліквідності підприємства на підставі даних балансу є методологічно вирішеними.

Але можна констатувати, що аналіз ліквідності підприємства, який проводиться лише шляхом названих методик, без деталізації показників і без діагностики впливу різних факторів як на загальний стан ліквідності, так і на окремі показники, не може бути корисним інструментом для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення ліквідності і платоспроможності підприємства. Оцінка показників у динаміці лише дає змогу діагностувати наявність порушень щодо швидкості розрахунків підприємства зі своїми кредиторами.

Корисним досвідом діагностування і управління ліквідністю є інструменти банківського менеджменту, до яких, зокрема, належить постійний моніторинг і контроль нормативів ліквідності з боку НБУ та GAP-аналіз, сутність якого полягає у порівнянні однакових за строками використання і погашення груп активів і зобов'язань і розрахунку розривів ліквідності.

Оскільки в діяльності підприємств, які не є суб'єктами фінансового ринку, будь-який контроль за платоспроможністю і ліквідністю практично відсутній, то моніторинг стану ліквідності має бути основним завданням менеджменту ліквідності безпосередньо на підприємстві. Причому засоби моніторингу ліквідності мають базуватися не стільки на оцінці самих коефіцієнтів ліквідності, скільки на діагностиці факторів, що утворюють ці показники.

Моніторинг стану ліквідності підприємства має проводитись з метою діагностування і управління ризиком ліквідності. У П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [3] ризик ліквідності визначається як імовірність втрат внаслідок неспроможності виконати свої зобов'язання у зв'язку з неможливістю реалізувати фінансові активи за справедливою вартістю. Вважаємо, що це визначення можна застосовувати лише тоді, коли йде мова про ризик ліквідності фінансових інструментів. Якщо ж говорити про підприємство, то варто, на наш погляд, використовувати визначення цього терміну, наведене в Методичних рекомендаціях НБУ «Система оцінки ризиків» [4], адаптувавши його до підприємства як суб'єкта господарювання. Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність підприємства виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат [4]. Ознакою ризику ліквідності на підприємстві є незадовільні показники ліквідності або недотримання умов ліквідності балансу, тобто спостерігається певний рівень незбалансованості. Незбалансованість ліквідності підприємства може виникнути під впливом декількох груп факторів:

- ризик втрати ліквідності, пов'язаний з незбалансованістю за термінами, сумами і валюти активів і пасивів;
- ризик, пов'язаний з вимогами дострокового погашення кредитних зобов'язань;
- невиконання платіжних зобов'язань споживачами за відвантажену продукцію, надані послуги;

- неможливість реалізації активів, що плануються до продажу у встановлений термін за запланованою ціною;
- помилки в процедурах і процесах, що забезпечують безперервне здійснення платежів підприємством;
- ризик ліквідності, пов'язаний із закриттям ліміту кредитної лінії, відмовою банку в наданні овердрафту.

Для виявлення вищенаведених факторів під час оцінки ризику незбалансованої ліквідності балансу слід здійснити наступні заходи:

- розробити процедури аналізу грошових потоків підприємства за активними і пасивними операціями стосовно термінів, валют виконання і груп платежів;
- оцінити ймовірність виникнення вимог про дострокове погашення окремих зобов'язань;
- оцінити і спланувати повернення активів на підставі оцінки кредитного і ринкового ризиків, у тому числі великих кредитних ризиків;
- оцінити і спрогнозувати позитивний потенціал підприємства для залучення сторонніх ліквідних ресурсів;
- оцінити кількісні параметри і стан товарного і фінансового ринків;
- розробити заходи щодо управління ліквідністю через складання альтернативних сценаріїв.

Діагностика ризику ліквідності може бути проведена на підставі групування активів за ступенем ліквідності, а пасивів - за термінами виконання зобов'язань, тобто на основі аналізу ліквідності балансу. Найбільш зручною формою проведення аналізу ризику незбалансованої ліквідності є побудова матриці збалансування ліквідності (табл.1).

Елементом матриці збалансування ліквідності є сума відповідної групи активів, спрямована на покриття певної групи пасивів. У заголовку стовпчиків розташовані групи пасивів, які необхідно профінансувати. В матриці ліквідність активів спадає згори до низу, терміновість пасивів відповідно зростає зліва направо.

Алгоритм заповнення елементів матриці виглядає наступним чином. Активи з високим ступенем ліквідності спрямовуються на погашення найбільш строкових зобов'язань. Якщо є надлишок ресурсів, то він спрямовується на погашення пасивів з більшим терміном виконання, нестача активів для погашення відповідної групи пасивів компенсується використанням групи активів з меншим ступенем ліквідності.

Таким чином, у матриці суми можуть бути розташовані зверху і знизу головної діагоналі. Якщо активи спрямовуються на погашення пасивів з більш тривалими термінами погашення, то суми розташовуються зверху головної діагоналі. Це свідчить про ризик незбалансованої ліквідності, зокрема про наявність надлишкової ліквідності та неефективному використанні ресурсів, можливо про недоотримання прибутків.

Якщо кошти з певним терміном погашення покриваються активами з більш довгими термінами реалізації, то такі суми розташовуються знизу від головної діагоналі. Такі розриви також свідчать про ризик незбалансованої ліквідності, а саме - про нестачу ліквідних ресурсів і можливе виникнення стану неплатоспроможності.

Таблиця 1. Матриця збалансування ліквідності

Усього по групі			Групи пасивів				Разом пасивів
			П1	П2	П3	П4	
			/////	/////	/////	/////	
Групи активів	A1	/////	/////				
	A2	/////		/////			
	A3	/////			/////		
	A4	/////				/////	
Разом активів		/////					/////

Якщо всі суми розташовані на головній діагоналі, то ризик незбалансованої ліквідності відсутній, але виникає процентний ризик, пов'язаний зі змінами відсоткових ставок і змінами вартості грошей у часі. Таким чином, суми, які розташовані на діагоналі, є закритими позиціями ліквідності, суми, які розташовані нижче і вище діагоналі матриці – це розриви ліквідності.

Матриця збалансування ліквідності є важливим інструментом управління ліквідністю балансу. Хоча визначення лише розривів ліквідності і напрямків їх збалансування замало для комплексного управління ризиком ліквідності. Вважаємо, що система управління ризиком ліквідності підприємства має базуватися на таких взаємопов'язаних складових (табл. 2)

Таблиця 2. Складові управління ризиком ліквідності

Підсистема управління	Заходи
1. Аналіз і планування стану ліквідності	Аналіз збалансування активів і пасивів за сумами, валютами, термінами
	Аналіз зобов'язань з виявленням їх концентрації і залежності від ключових кредиторів
	Аналіз дебіторської заборгованості, виявлення залежності від ключових дебіторів, оцінка її якості і ймовірності повернення
	Сценарний аналіз стану ліквідності
2. Розробка системи лімітів і нормативів ліквідності з урахуванням особливостей функціонування конкретного підприємства	Ліміти залишку коштів у касі і на рахунках
	Ліміти розривів активів і пасивів за термінами і видами валют
	Ліміти поточних фінансових вкладень
	Ліміти концентрації дебіторської та кредиторської заборгованості
3. Ідентифікація ризиків ринкової ліквідності [5]	Оцінка цінових розривів між ціною попиту і ціною пропозиції на товар
	Оцінка розривів у порушенні взаємозв'язків інформаційного обміну підприємства із зовнішнім середовищем
4. Формування управлінської звітності по стану ліквідності (не менше ніж раз у квартал);	Звіт про стан ліквідності підприємства
5. Розробка системи заходів щодо контролю стану ліквідності на підприємстві	Подолання дисбалансу активів і пасивів
	Розширення інструментів подолання дефіциту ліквідності (касових розривів)
	Розширення інструментів подолання надлишку ліквідності

Перші дві підсистеми і відповідні управлінські дії стосуються переважно управління внутрішніми факторами, які впливають на ліквідність підприємства і спричиняють виникнення ризику ліквідності. Але комплексне управління ризиком ліквідності має ідентифікувати і діагностувати також і зовнішні чинники, що утворюють ризик несвоєчасного погашення зобов'язань перед кредиторами.

Методологію оцінки зовнішніх ризиків ґрунтовно розкрито у працях О.В.Таран, де зазначено: «Якщо діагностика ризиків ринкової ліквідності виявила незначний ризик, то напрямком протидії ризиковим подіям, які його обумовлюють, можна вважати пошук нових каналів збуту, зниження собівартості продукції. Якщо виникає суттєвий рівень ризику ринкової ліквідності, то підприємству варто або підвищити якість товарів, які виготовляються, або оновити асортимент товару. У разі виникнення значного ризику балансової ліквідності доцільним є перегляд стратегії опанування

ринку товарів. Підґрунтям такого визначення напрямків протидії виявам подій, які обумовлюють різні види ризику ліквідності, є, перш за все, розгляд взаємозв'язку різних видів ризиків у вигляді певного логічного ланцюжка» [5].

У процесі моніторингу ліквідності підприємства та управління ризиком ліквідності важливе значення має реальна, адекватна оцінка вартості оборотних активів і поточних зобов'язань на певну фіксовану дату, наприклад, з'ясування суми дебіторської заборгованості, яка реально буде переведена у грошові кошти, визначення вартості кредиторської заборгованості з урахуванням фактора часу тощо. Тобто реальна оцінка ліквідності підприємства має враховувати не тільки терміновість активів, і зобов'язань, а і їхню ринкову вартість.

Таким чином, наведені рекомендації призводять до висновку, що для прийняття ефективних управлінських фінансових рішень, які впливають на ліквідність,

поточну чи довгострокову платоспроможність, господарюючим суб'єктам недостатньо обмежуватися оцінкою відомих показників. Лише змістовна аналітична робота та системний підхід до оцінки ліквідності, діагностики ризику ліквідності та

організація управління ним у загальній системі фінансового менеджменту забезпечать необхідний рівень стану розрахунків та умови для успішної трансформації активів підприємства.

Список літератури

1. Лагун, М. І. Методичні аспекти аналізу платоспроможності підприємства [Текст] / М. І. Лагун // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 2. – С. 53-57.
2. Кущик, А. П. Оцінка діяльності підприємства в умовах нестабільного бізнес-середовища [Електронний ресурс] / А. П. Кущик. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vznu/eco/2010_1/026-32.pdf.
3. Фінансові інструменти [Електронний ресурс] : П(С)БО 13. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. Система оцінки ризиків. Методичні вказівки з інспектування банків [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
5. Таран, О. В. Ризик ринкової та балансової ліквідності підприємств – узагальнення взаємозалежності [Текст] / О. В. Таран // Коммунальное хозяйство городов : научно-техн. сб. Серия: Экономические науки. – К.: Техніка, 2004. – Вып. 56. – С. 114-118.

РЕЗЮМЕ

Багацкая Екатерина

Диагностика и управление риском ликвидности предприятия

В статье проанализированы методические основы оценки ликвидности предприятия, определено понятие риска ликвидности. Предложены практические рекомендации по идентификации риска ликвидности и разработана система управления риском ликвидности

RESUME

Bagats'ka Kateryna

The liquidity risk diagnostic and management

The methodical bases of evaluation of the enterprise liquidity are analysed. The determination of liquidity risk has been considered in the article. A practical recommendations to the liquidity risk identification and a system of liquidity risk management are proposed.

Стаття надійшла до редакції 3.10. 2012 р.